

ΜΑΡΙΑ ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗ
Λίγο πριν
το τέλος
Ρήγας Βελεστινλής
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΕΡΟΥΤΣΟΥ

Μαρία Σκιαδαρέση

Λίγο πριν το τέλος

ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ

Εικονογράφηση: Κατερίνα Βερούτσου

Τριάντα οκτώ μέρες έχω μετρήσει ως σήμερα. Θα είχα χάσει τον λογαριασμό, δε θα ήξερα πότε είναι μέρα και πότε νύχτα μέσα σε τούτη τη φυλακή, αν δεν ήταν αυτή η ευεργετική σχισμή στον τοίχο του κελιού –παράθυρο το λένε οι δεσμοφύλακες–, ένα άνοιγμα δεμένο με δυο χοντρά σίδερα, στενό όσο να γλιστράει το φως, μια δέσμη ίσα ίσα, ένα φως χλωμό την αυγή, κίτρινο το μεσημέρι, γκρίζο το σούρουπο. Όπου να ξαναβραδιάσει και να πέσει πάλι το σκοτάδι, πηχτό σαν λάσπη, μέσα στο κελί μας, σ' αυτό το υγρό και αφιλόξενο δωμάτιο όπου μας κρατάει ο πασάς τόσο καιρό.

Ανάκριση στην ανάκριση, ξύλο, βάσανα, πόνοι, κλάμα. Οι δύστυχοί μου σύντροφοι,¹ σκιές μέσα στα λερά τους ρούχα, όπως κι εγώ άλλωστε, μα στον εαυτό μου δεν το νιώθω το μέγεθος της δυστυχίας στα πρόσωπα των αδερφών μου το μετρώ. Και να μην έχω ένα χαρτί, ένα κοντύλι¹ να γράψω

1. κοντύλι ή κονδύλι: γραφίδα, συχνά άλλη ονομασία της πένας.

τα βάσανα που τραβούν οι φτωχοί μου σύντροφοι, να μάθει ο κόσμος πώς και πόσο πληρώνεται η ελεύθερη συνείδηση, πώς καταντά ο παιδεμός τον άνθρωπο· τον στεγνώνει, λίγη λίγη του ρουφάει τη ζωή, τον λιώνει. Δεμένοι ο ένας με τον άλλο, σαν ζωντανά στί' αλέτρι, πονάει το σώμα, πονάει η ψυχή, και αχ! λέω, ας ήταν να τους λευτέρωναν αυτούς κι ας κρατούσαν εμένα, τον μόνο υπεύθυνο άλλωστε, αυτοί ας βγουν, ας γυρίσουν στα σπίτια τους, στις γυναίκες και στα παιδιά τους, κι εμένα ας με θανατώσουν, μια και το όνειρο για λευτεριά συχνά αμείβεται με θάνατο. Αρκετό σπόρο έσπειρα, ο καρπός δε θ' αργήσει, θα πεταχτούν εκδικητές μέσα απ' το αίμα μου, άντρες θηριά, που θα σπαράξουν τους δήμευμένους και θα φέρουν στον τόπο τη διοίκηση που του πρέπει.

Δε γνωρίζω αν υπάρχουν άλλοι κρατούμενοι μέσα στο φρούριο, καμιά κίνηση πέρα από τις δικές μας δε φτάνει ως εδώ. Μονάχα οι φρουροί ακούγονται, όποτε φέρνουν το ξερό ψωμί που δε μασιέται και το νερό απ' το ποτάμι,¹ αυτό το αμέριμνο ποτάμι που κυλάει στα πόδια του φρουρίου, αδιάφορο στις κραυγές των βασάνων, κουφό στην αγωνία μας. Ακούω τον παφλασμό του καμιά φορά, τις νύχτες, όταν έχει πουχία απόλυτη κι οι αδερφοί μου κοιμούνται τον βαθύ ύπνο του πονεμένου. Αχ, και να άκουγε, λέει, το ποτάμι τις παρα-

1. το ποτάμι: Ο Δούναβης.

κλήσεις μου, να έτρεχε στον Πασβάνογλου,² «ο Ρήγας κι οι συντρόφοι του κινδυνεύουν» να του ψιθύριζε «τους κρατάει στο Βελιγράδι ο πασάς μέσα στο φοβερό Καλέ Μεγκντάν³ και τους παιδεύει. Τρέξε, καπλάνιⁱ του Βιδινιού, κίνησε γη και ουρανό και βγάλε τους αποκεί μέσα εσύ, ο φίλος του Βελεστινλή, που του ορκίστηκες αιώνια ευγνωμοσύνη τότε που ήταν μπάνος της Κράιοβας⁴ και μπόρεσε να σε γλιτώσει απ' την οργή του Μαυρογένη».

Μακάρι να γνώριζε ο Πασβάνογλου την κακή μας τύχη· είναι ορκισμένος εχθρός της Πύληςⁱⁱ αυτός, αποφασισμένος να διώξει το δοβλέτι⁵ απ' το Βιδίни. Μονάχα έτσι, πολεμώντας όλοι μαζί, θα μπορέσουμε να στήσουμε το δικό μας γκουβέρνο,ⁱⁱⁱ το τίμιο και δημοκρατικό, όλοι μαζί, όσοι λαοί κατοικούμε στο Μπαλκάνι.⁶ Όλοι όσοι μισούν τη βία και την αυθαιρεσία του σουλτάνου, των βεζιρηνδων,^{iv} των κοτζαμπάσηδων.

Από παιδί με πόναγε η αδικία. Εύκολα ο χορτάτος κρίνει τον πεινασμένο, εύκολα τον χτυπάει, έτσι αδύναμο που τον βρίσκει, εύκολα του επιβάλλει γνώμες και ιδέες. Ο λόγος

i. καπλάνι (τουρκικά *kaplan*): τίγρης και μπφ. ο ακατάβλητος άνθρωπος, «θηρίο».

ii. Πύλη, Υψηλή Πύλη: μεταφορική ονομασία του σουλτανικού ανακτόρου.

iii. γκουβέρνο: κυβέρνηση.

iv. βεζιρηνς: ανώτατος κρατικός λειτουργός στην οθωμανική αυτοκρατορία, κάτι σαν τον πρωθυπουργό.

του δυνατού, φετβάς¹ και πώς να μιλήσει ο φτωχός, τι λόγια να πει, που κανείς ποτέ δεν του έμαθε να μιλάει, κανείς ποτέ δεν του έδωσε ένα βιβλίο, «πάρε να διαβάσεις» να του πει, «πάρε να μάθεις τι γίνεται στον κόσμο, μορφώσου, δεσ πώς σκέφτονται οι ελεύθεροι άνθρωποι, σκέψου, σκέψου, βάλε το μυαλό σου να δουλέψει, δε γίνεται πάντα να υπακούς σ' όλη σου τη ζωή, κι εσύ και τα παιδιά και τ' αγγόνια σου!». Μα όταν το χνότο σου βρομάει από την πείνα, τι να σκεφτείς πέρα από το πιάτο το φαΐ που ονειρεύεσαι; Το μόνο όνειρο, γιατί ο φτωχός δε βλέπει όνειρα, κι αν δει, είναι εφιάλτες: πότε τον κοτζάμπαση βλέπει, να τρώει με τα κουτάλια δυο δυο στο χέρι και ροδαλά παιδιά στο πλάι του να παίζουν γελαστά, πότε να δίνει στον μύλο μια χούφτα σάρι, το τελευταίο, που είχε φυλάξει για σπορά, μπας και λίγος κυλός γλιτώσει το μωρό του από τον θάνατο, τον θάνατο τον φοβερό από πείνα! Αυτόν που διακρίσεις δε σηκώνει, δε νοιάζεται ποιος είσαι, πού πιστεύεις, σε τι έθνος λες ότι ανήκεις, η πείνα κι ο πλούτος δεν ξέρουν πατρίδα, δεν ξέρουν θρησκεία.

Γι' αυτό όλοι οι μικροί κι αδύναμοι που κατοικούνε στο Μπαλκάνι, όποιος λαός κι αν είναι, Ρωμιοί και Βλάχοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Αρβανίτες, Τούρκοι,⁷ πρέπει να καταλάβουν

1. φετβάς (τουρκικά fetva): γνωμοδότηση του Τούρκου δικαστή για ζήτημα του οθωμανικού δικαίου (μτφ. η αυθάρκτη διαταγή).

πως μόνο ενωμένοι θα μπορέσουν να χτυπήσουν την κακή διοίκηση, τον άπληστο κοτζάμπαση, τον σκληρό πασά, τον άδικο καδή. Τέτοιος ξεσηκωμός όμως θέλει οργάνωση, θέλει καλή συνεργασία, θέλει σύνεση και γνώση. Όχι όπως τότε, στον μεγάλο πόλεμο, που η Αικατερίνα έκανε συνθήκη με τον σουλτάνο.⁸ Είχαν πάρει κι οι Ρωμιοί τα όπλα τότε και πολεμήσαν στο πλευρό των Ρώσων –των χριστιανών «συμμάχων», όπως πίστευαν– τέσσερα χρόνια ολάκερα. Μα η τσαρίνα κι ο σουλτάνος τα βρήκανε στο τέλος, έτσι όπως κάνουν πάντα οι δυνατοί της Γης, υπόγραψαν συνθήκη κι ήρθε η στιγμή να πληρώσουν οι ρέμπελοιⁱ τον ξεσηκωμό τους. Πολλοί για να γλιτώσουν έφυγαν κρυφά σε ξένα μέρη, Βλαχιά και Μπογδανία⁹ και Ρωσία, αλλά και Βιέννη και Εφτάνησα¹⁰ και Ιταλία καμπόσοι. Ερήμωσε ο τόπος, χάθηκαν τότε ολόκληρα χωριά, κι απ' όσους έμειναν, άλλοι βγήκαν κλέφτες¹¹ στο κλαρίⁱⁱ κι άλλοι αναγκαστήκαν να λουφάζουν,ⁱⁱⁱ γιατί ο φόβος του αφανισμού τούς είχε παραλύσει.

Ευτυχώς κατάλαβα νωρίς πως πρέπει να μάθω γράμματα. Έπεισα τον πατέρα μου και μ' έστειλε στο σχολειό της Ζαγοράς κι αργότερα στα Αμπελάκια, μα κι από το σχολειό της Μακρινίτσας¹² πέρασα κι από άλλα χωριά. Δοξάζω τον

i. ρέμπελος: επαναστάτης.

ii. «βγήκε στο κλαρί»: ανέβηκε στο βουνό γιατί τον κυνηγούν.

iii. λουφάζω: εδώ, σωπαίνω από φόβο.

Θεό που γεννήθηκα στη Θεσσαλία, τόπο με σχολειά και δασκάλους φωτισμένους.

Δε μου έφταναν όμως αυτά, ήθελα να μάθω πιο πολλά, ήθελα να πάω σε σχολές ανώτερες, όπως αυτές στην Πόλη, στο Γιάσι, στο Βουκουρέστι.¹³

Η μοίρα το 'φερε να αναγκαστώ να φύγω νωρίς απ' το χωριό μου, και μάλιστα κρυφά. Α! Το Βελεστίνο,¹⁴ με τα πλούσια χωράφια και το κεφαλάριⁱ με τα γάργαρα νερά! Τόπος ευλογημένος και γι' αυτό ζηλευτός. Μύριες αδικίες γίνονται σε τέτοιους τόπους, μια και ο πλούτος στα χέρια του αδύνατου είναι εύκολο κυνήγι για τον άδικο και άπληστο άνθρωπο.

Ήταν εκείνος ο Μουσταφάς, ο γείτονάς μας, που το πήγαινε φιρί φιρίⁱⁱ να φάει το κεφάλι του, ήμουν κι εγώ δεκαοχτώ χρονών παλικαράκι και το αίμα μου έβραζε, δεν την άντεξα την προσβολή στον πατέρα μου, άνθρωπο σεβάσμιο και τιμημένο στο χωριό. Χίμηξα απάνω του και τον έπνιξα. Ύστερα, βέβαια, δε με χώραγε ο τόπος, έπρεπε να φύγω το γρηγορότερο. Ετοίμασε η μάνα μου έναν τορβάⁱⁱⁱ με τα απα-

i. κεφαλάρι: πηγή με άφθονο νερό, νερομάνα. (Εδώ πρόκειται για την κρήνη Υπέρεια στο Βελεστίνο.)

ii. φιρί φιρί (τουρκικά *firil firil*): ολόγουρα, γύρω γύρω (μτφ. επίμονα, σκόπιμα).

iii. τορβάς ή ντορβάς: σάκος.

ραίτητα, βρήκε ένα μουλάρι ο πατέρας μου από έναν Τούρκο φίλο του που πίστευε πιο πολύ στη φιλία απ' ό,τι στον παντισάχ¹⁵ κι έφυγα νύχτα απ' το χωριό για τον νταϊφά¹⁶ του καπετάν Ζήρα,¹⁷ στο Λιτόχωρο.

Με υποδέχτηκε καλά ο καπετάνιος, μ' έκρυψε λίγο καιρό ανάμεσα στα παλικάρια του και μου έδωσε να κρατώ τους λογαριασμούς του αρματολικιού,ⁱ καθώς ήμουν «γραμματιζούμενος», όπως έλεγε. Η αλήθεια είναι πως ο μόνος που γνώριζε γραφή κι ανάγνωση μέσα στο αρματολίκι ήμουν εγώ. Γι' αυτό συχνά σκεφτόμουν πως τα άρματαⁱⁱ είναι καλά όσο να ξεσηκωθείς: ύστερα όμως τι γίνεται; Ποιοι θα αναλάβουν να διοικήσουν, ποιοι να κάνουν νόμους για το κράτος, ποιοι να κοιτάζουν τα οικονομικά ζητήματα; Οι χώρες θέλουν τάξη και οργάνωση για να μπορέσουν να διοικηθούν δημοκρατικά. Και πώς μπορούν να κάμουν τη δημοκρατία να λειτουργήσει ένα τσούρμιο αγράμματοι άνθρωποι; Γιατί έτσι είναι, η αμορφωσιά αγριεύει τον άνθρωπο, τον κάνει θηρίο, που ούτε νόμους αναγνωρίζει ούτε δίκαιο.

Έδωσα λοιπόν κι εγώ όρκο στον εαυτό μου να βοηθήσω, με όποιον τρόπο οι περιστάσεις θα μου το επέτρεπαν, να μορφωθούν οι άνθρωποι, έτσι που να μάθουν πώς διοικούνται σήμερα τα ελεύθερα κράτη της Ευρώπης, ώστε, μόλις απο-

i. αρματολίκι: περιφέρεια που εξουσίαζε ο αρματολός.

ii. άρματα: όπλα.

κτίσουμε την πολυπόθητη λευτεριά, να είμαστε σε θέση να την κρατήσουμε.

Έφυγα από το Λιτόχωρο για το Αγιονόρος. Εκεί, στη Μονή του Βατοπεδίου, διάβασα πολύ: στη βιβλιοθήκη της γνώρισα τον Όμηρο, τον Πλάτωνα και τον δάσκαλο του Μεγαλέξαντρου, τον Αριστοτέλη. Μακάρι να παρουσιαζόταν και σήμερα ένα παλικάρι σαν τον Αλέξαντρο! Σύμβολο πρέπει να τον έχουμε, γι' αυτό κι έκατσα και ζωγράφισα το κεφάλι του με τους διαδόχους του γύρω, για να τον βλέπουν οι σύγχρονοι και να παίρνουν παράδειγμα.

Ακούω βήματα, θα είναι ο φρουρός. Φέρνει, φαίνεται, το βραδινό ξεροκόμματο.

Σύντροφοι, μαζευτείτε γύρω μου και σταθείτε ορθοί, μη φανεί η κούραση κι η απελπισία μας ούτε στον δεσμοφύλακα.

